

Marosán Bence Péter

Lukács György és a marxizmus esztétikai fordulata¹

Bevezetés

Egyes értelmezők szerint a művészet Marx és Engels munkásságában még nem töltötte be azt a központi szerepet, melyet később a huszadik századi marxizmusban és neomarxizmusban, kifejezetten a Frankfurti Iskola szerzőinél betöltött.² Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy Marxnál a spontán, kreatív alkotótevékenységnek az ember lényegeként történő felfogása a kezdetektől (legkésőbb a *Gazdasági-filozófiai kéziratoktól* kezdve)³ egészen élete végéig fontos, meghatározó szerepet játszott.⁴ Valóban elmondható azonban, hogy e gondolatnak, kiváltképpen a művészet formájában történő megfogalmazása (Marxnál és Engelsnél többnyire általában a kreatív, spontán alkotótevékenységről volt szó), valamint e gondolat középpontba állítása és szisztematikus kifejtése, valóban a marxizmus 20. századi fejleményeihez köthető. Ezzel összefüggésben beszélhetünk „a marxizmus esztétikai fordulatáról” mint a 20–21. századi marxizmus egyik legfontosabb vívmányáról.

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj BO/00143/23/2 számú projektjének, valamint az NKFIH 138745. számú pályázatának támogatásával készült.

A jelen tanulmány elkészítésében nyújtott segítségükért szeretnék köszönetet mondani Lendvai Ferencnek és Szalai Miklósnak.

2 Radnóti Sándor például ismereteim szerint ezen a véleményen van.

3 Marx 1970. 50. „Az állat csak ama species mértéke és szükséglete szerint alakít, amelyhez tartozik, míg az ember minden species mértéke szerint tud termelni és mindenütt az inherens mértéket tudja a tárgyra alkalmazni; az ember ezért a szépség törvényei szerint is alakít.”

4 Ehhez lásd: MÁRKUS 1966.

Jelen írás egy fő gondolata szerint e fordulat már a Frankfurti Iskola – mint egységes szellemi, intellektuális mozgalom – megszilárdulása előtt végbement;⁵ mindenekelőtt Lukácsnál és Ernst Blochnál, szinte egyidőben. Noha *Az utópia szelleme* előbb jelent meg (1918-ban),⁶ mint a *Történelem és osztálytudat* (1923),⁷ meglátásom szerint itt párhuzamos, sőt bizonyos szempontból egymással összefonódó és egymást kölcsönösen támogató, erősítő folyamatokról van szó. Lukácsot 1910-től kezdve egészen 1918-ig szoros barátság fűzte Blochhoz, és azután is, hogy viszonyuk – mondjuk így – némileg távolságtartóbbá vált, és – úgy hiszem – Lukács egészen élete végéig legalábbis a tiszteletteljes elismerés módján viszonyult egykor közeli barátjához.⁸ A művészet értékteremtő és értelemadó funkciója azonban Lukácsnál – melyet többé-kevésbé explicit társadalom-, és speciálisan modernitás- és kapitalizmuskritika keretei között ragadott meg – egészen 1910-től kezdve, *A lélek és a formák* című kötet megjelenésétől fogva jelen volt.⁹ Az 1918-ban végbement marxista fordulata során e felfogás és kritika csupán beleágyazódott az ekkor kifejeződő és határozott kontúrokat öltő marxista filozófiába, annak erőteljes esztétikai élt és irányt adva – melynek azonban a terep már jóval korábban elő volt készítve, nem utolsósorban barátjának, Ernst Blochnak köszönhetően.¹⁰

Tragikus életérzés és kapitalizmuskritika. A fiatal Lukács

A diszkontinuitás minden illúziója ellenére, dacára, hogy például Lesznai Anna is azt állította, Lukács „egyik vasárnapról a másikra Saulusból Paulus lett”,¹¹ mint azt a Lukács-filológia számos alakja már megjegyezte, mélyreható folytonosság figyelhető meg a fiatal, prekommunista és a későbbi, kommunista és marxista Lukács között.¹² A közös motívumokat, melyek a két korszak közti szakadékat

5 Direkt szeretném hangsúlyozni a „megszilárdulás” szót ebben az összefüggésben. Tisztában vagyok vele, hogy a mozgalom (amennyiben ennek nevezhetjük) gyökerei az 1910-es évekbe nyúlnak vissza. A frankfurti Társadalomtudományi Kutatóintézetet (*Institut für Sozialforschung*) 1923-ban alapította Carl Grünberg, az intézetet jelentős mértékben Félix José Weil támogatta, finanszírozta. A mozgalom megszilárdulását, igazi kezdetét mégis sokan 1930-ra teszik, amikor az Intézet irányítását, igazgatói posztját Max Horkheimer vette át Grünbergől, az utóbbi, szerencsére nem halálos szívrohama után.

6 BLOCH 2007.

7 LUKÁCS 1971.

8 Vö. MESTERHÁZI 1991; 1995.

9 LUKÁCS 1997. Ehhez lásd még: OLAY – ULLMANN 2011. 257–260. (A Lukács-fejezet Olay Csaba munkája.)

10 Megemlíthetjük, hogy Lukács György apja, Lukács József helytelenítette fia barátságát Ernst Blochhal, és leveleiben hangsúlyozta, hogy szerinte Bloch „rossz hatást” gyakorol fiára. Ehhez lásd BENDL 1994. 156–158.

11 Vö. OLAY – ULLMANN 2011. 261.

12 A fiatal Lukácsról szóló egyik, véleményem szerint legjobb munka, Bendl Júlia megrázóan jó monográfiája, mely szintén a kontinuitás motívumát hangsúlyozza Lukács munkásságában. BENDL 1994. Ugyanígy az alapvető folytonosság tényét hangsúlyozza Lendvai L. Ferenc is. Lásd: LENDVAI 2008.

áthidalják és összekötik, a kapitalizmuskritika, a modern polgári társadalom, és az utóbbit jellemző elidegenedés és eltárgyasítás¹³ jelenségei alkotják. Miként azt Bendl Júlia is hangsúlyozza, a korábbi korszakban kidolgozott problémák és paradoxonok végül Lukács kommunista és marxista fordulatában nyerik el – legáltalában Lukács számára – plauzibilis megoldásukat és részleges feloldásukat.¹⁴

Lukácsnál legkésőbb az 1910-es *A lélek és a formák* című esszégyűjteménytől kezdve megfigyelhető egy többé-kevésbé kifejezett társadalom-, modernitás- és kapitalizmuskritika. A modern világot, Lukács értékelése szerint, az elidegenedés általános állapota jellemzi. A lélek otthontalan létező, mellyel szemben egy kaotikus, ellenséges és alapvetően idegen világ áll szembe, amely minduntalan az egyén elnyelésével fenyeget. A művészet a lélek kísérlete, hogy meghaladja a káoszt. A modern polgári társadalmat Lukács a kiteljesedett barbárság stádiumaként írja le.

A *regény elmélete* című, 1916-os munkában az antikapitalista, illetve a kapitalizmussal szemben kritikus megfontolások még hangsúlyosabban jelennek meg, mint korábbi munkáiban. A modernitásban – mondja Lukács – szubjektum és objektum elválasztottsága és az ember meghasonlottsága önmagával és a világgal erőteljesebb és élesebb, mint bármely korábbi korszakban. A modern regény e meghasonlottságnak és elválasztottságnak az irodalmi kifejeződése.¹⁵ A modern társadalom, a korai, majd egyre jobban kibontakozó kapitalizmus, Lukács megítélése szerint, *az élet eltárgyasításának, a szubjektivitás felszámolásának* feltartóztathatatlan tünő tendenciáját hordja magában. A művészet, a modernitásban speciálisan a modern regény főhősében, a lélek egyfajta „önvédelmi reflexe” a kapitalizmus által kifejtett (el)tárgyasító és deszubjektíváló folyamatokkal szemben.

1918 elejére Lukács arra a határozott következtetésre jut, hogy az autentikus emberi élet nem valósítható meg a kapitalizmus keretei között. A modern irodalom, a modern regény és költészet e paradoxonnak, valamint az általa implicált, a kapitalista társadalomban meghaladhatatlan meghasonlásnak, elidegenedésnek és eltárgyasulásnak a fájdalmas kifejeződése. A modern kapitalizmus azonban a művészi kifejezés lehetőségeit is egyre jobban beszűkíti és egyre inkább ellehetetleníti. A művészet önmagában nem lehet alkalmas arra, hogy vele és általa védekezzünk a kapitalizmus által felébresztett, az emberi szubjektivitást és autentikus létmódot fenyegető idegen hatalmak ellen. Lukács egyre inkább úgy látta, hogy az embernek túl kell lépnie az elmélet és a pusztán esztétikai-művészi gyakorlat határain a gyakorlati, közelebbről politikai cselekvés irányába. Megítélése szerint, ha egy embertelen rendszer fenyegeti mindazt, ami emberi, és ami sajátlagosan emberivé tesz bennünket, akkor – mondhatni – nincs más választásunk, minthogy a megfelelő politikai cselekvés révén megpróbáljuk

13 Ezt Lukács később „eldologiasodásként” fogja emlegetni.

14 BENDL 1994.

15 LUKÁCS 1975. 503.

meghaladni ezt az embertelen rendszert, mely nem más, mint a modern kapitalista termelés birodalma.¹⁶

Útban egy emancipált kultúra felé. Régi kultúra és új kultúra, 1919.

Evidensnek tűnik számomra, hogy a Lukácsnál 1918-ban bekövetkezett marxista fordulat gyakorlatilag a korábbi években bejárt elméleti út során megfogalmazódott dilemmák és problémák logikus végkövetkeztetéseinek levonásaként értelmezendő. Úgy vélem, a figyelmes szemlélőnek látnia kell, hogy Lukács a korábbi esztendőik írásaiban, műveiben e fordulat alapvető elméleti fundamentumait rakta le.¹⁷ A korai marxista írásokban,¹⁸ valamint a fordulat eredményeit összegző, azokat szisztematikusan kifejtő *Történelem és osztálytudat* című műben megfogalmazott gondolatok magvait, ilyen vagy olyan formában, nagyon kezdetleges, de mégis felismerhető alakban már a korábbi szövegekben is mind megtalálhatjuk. Tehát a marxista fordulatot követő írások, valamint a *Történelem és osztálytudat*, csupán határozottabb és radikálisabb megoldási javaslattal él a korábbi művekben, munkákban felvett problémák tekintetében: nevezetesen a *forradalom* javaslatával.

Marxista fordulatát követően Lukács azonnal nekilát egy marxista jellegű esztétika és művészetfelfogás kidolgozásának.¹⁹ Megítélése szerint a modern kapitalizmus tulajdonképpen, lassan, de biztosan, megfojtja az igazi kultúrát,²⁰ és vele együtt lassú haldoklásra, kimúlásra ítéli az *emberi lényeket* is: felszámolja az autentikus emberi létezés lehetőségfeltételeit. Igazi kultúra és művészet hosszú távon – Lukács szerint – nem létezhet a kapitalista termelési mód keretei között. Épp ezért az igazi humanista feladatnak az arra való törekvésben kell állnia, hogy mielőbb felszámoljuk azt a termelési módot, mely lényegi szükségességgel termeli újra az eldologiasodás és elidegenedés viszonyait; ezzel együtt folyamatosan beszűkíti, végső soron pedig felszámolja a tulajdonképpeni emberi egzisztálás feltételeit.

Értelmezésem szerint, ezen az úton egy kulcsfontosságú dokumentum az 1919-es *Régi kultúra és új kultúra* című szöveg. Ebben Lukács azt a felfogást fogalmazza meg, hogy a kapitalizmus előtti korokban ideológia és társadalmi-termelési rend egymással többé-kevésbé harmóniában álltak.²¹ Elnyomás persze korábban is volt, a rabszolgatartó társadalmak, a feudalizmus is lényegükből fakadóan az

16 E tekintetben ki kell emelnünk Georg Simmel hatását is, akinek számos műve megtermékenyítőleg hatott Lukácsra, és segítette őt bizonyos következtetések levonásában – olyan művek, mint pl. *A kultúra tragédiája* vagy *A pénz filozófiája* (SIMMEL 2004). Ezzel kapcsolatban lásd még: OLAY – ULLMANN 2011. 257–259., továbbá: SZABARI 2019.

17 Lukács ezt maga is így értelmezte, visszatekintve életének e szakaszára. Lásd: LUKÁCS 1989. 64–67.

18 Ki kell emelni e tekintetben a *Régi kultúra és új kultúra* című szöveget. In: LUKÁCS 1971. 29–47.

19 Vö. *Régi kultúra és új kultúra* (LUKÁCS 1971. 29–47.)

20 LUKÁCS 1971. 34–35.

21 LUKÁCS 1971. 35–36.

elnyomás különböző, intézményesen megszervezett mechanizmusaira épültek. Ideológia és kultúra mégis szerves kapcsolatban álltak a társadalmi-termelési renddel, és részben ennek köszönhetően a kapitalizmust megelőzően a kultúra (különösen a művészet) szerves tradíciót alkotott; organikus, harmonikus és folyamatos fejlődésen ment keresztül.²² Lukács elképzelése szerint ezt az organikus folyamatot szakította meg a termelési rend kapitalista forradalma.

Lukács szerint a kapitalizmus elhozta a gazdaság egyetemes és mindenoldalú, mindenre kiterjedő uralmát az ember fölött. Ebben a rendszerben, mint mondja, mindent a profit és a kalkulálhatóság szempontjai dominálnak; még a kultúra és a művészet is e szempontoknak lesz alárendelve, ami által megszűnnek annak lenni, amik lényegüknél fogva: az emberi létezés legfőbb értelemadó funkciójának. A gazdaság egyetemes uralmából, abból a tényből, hogy az emberi létezés lesz alávetve a gazdaságnak, és a gazdaság önálló, ellenőrizetlen és öntörvényű rendszerre emelkedik, a kapitalista termelés anarchisztikus viszonyai következnek. Nem tudni előre, miből lesz a legkifizetődőbb, leginkább profitábilis beruházás, és a kapitalista termelés lényegéből szükségszerűen fakadó, időről-időre visszatérő válságok pontos időpontját és mikéntjét sem lehet előre megjósolni – csak azt, hogy egy ponton elérkeznek, bekövetkeznek. A piac összességében véve kiszámíthatatlanul viselkedik, nem látni, hogy az éppen aktuális, konkrét piaci folyamatokat milyen kisebb-nagyobb esemény fogja teljesen eltéríteni a jelenlegi fejlődési pályától. E jelenségből ered Lukács szerint a *divat* is, melyet a kapitalista termelés leglényegének tekint. A kapitalizmus anarchisztikus viszonyai és egyetemes diktatúrája a divat formájában nyeri el legpregnánsabb kifejezését, ami az újdonság folyamatos hajhászását, az éppen elterjedt szinte azonnal bekövetkező meguntát jelenti.²³ A divat pedig – Lukács szerint – a genuin kultúra ellensége.²⁴

Lukács úgy véli, hogy ezeket az anarchisztikus állapotokat, a gazdaságnak és a divatnak az ember fölötti egyetemes uralmát, kizárólag a kommunista forradalom képes felszámolni. Szociáldemokrata reformokkal – mint mondja – ezeken az állapotokon soha nem fogunk tudni túljutni, a szociáldemokrácia csak segíti

²² LUKÁCS 1971. 34–39.

²³ A divat mint az újdonság folyamatos hajszolása, melynek valamely, éppen aktuális alakja azonnal megunttá válik, mihelyst elterjedt és megszilárdult, kézenfekvő összehasonlítást kínál a „kíváncsiság” heideggeri fogalmával és annak analizisével, mely szerint a kíváncsiság amint kielégül valamivel, máris újabb célpontot keres, hajszolja az újdonságot, melyet azonban soha nem érhet el, mert amint valami tudottá válik, már azonnal – domesztikációjának eseményével egyetemben – megunttá válik. HEIDEGGER 2007. 201–207. (§§35–36) Ugyanakkor egy másik kézenfekvő és kínáló összehasonlítási pont Georg Simmel divatelmélete (*A divat*, 1911), amely sok ponton átfedést mutat Lukács elméletével, igaz jelentősen különbözik is az utóbbitól. Lukács divatelmélete – ahogy látjuk – teljes mértékben és egyértelműen negatív. Simmel Lukácsnál sokkal jobban nüanszíroz, és egyaránt elemzi a divat pozitív, illetve szerinte negatív vonásait. A pozitív vonásai között szerepel Simmelnél a divat csoportösszetartást konstituáló ereje, a negatív pedig a divatnak Lukács által is hangsúlyozott „állhatatlansága”, vagyis hogy próteuszi módon egyik divatalakzat váltja a másikat, különösen a kapitalista kor társadalmában. Ugyanakkor megemlítendő, hogy Simmel szerint a kapitalizmus anarchisztikus jellege vissza fog szorulni, és a kapitalista gazdaságban a racionális tervezhetőség szempontjai egyre jobban előtérbe fognak kerülni. SIMMEL 1973. 473–507.

²⁴ LUKÁCS 1971. 35. „Divat és kultúra pedig egymást lényegükben kizáró fogalmakat jelölnek”.

a kapitalizmus hosszútávú túlélését, illetve a gazdaság uralmát az ember fölött.²⁵ Úgy gondolja, olyan radikális forradalomra lenne szükség, mely egycsapásra megszünteti az ember gazdaságnak való alávetettségét, a gazdaságot a társadalom önállótlan részszektorává teszi és egyesült társadalmi ellenőrzés alá vonja. A kommunista forradalom a gazdaságot aláveti a társadalmi, emberi szükségleteknek, és nem engedi, hogy a gazdaság „zsarnokoskodjon” a társadalom és az emberi szükségletek fölött, megszüntetve ezáltal az embernek a kapitalista termelés körülményei között uralkodó *de facto* rabszolgaságát.

A kapitalizmus mint kiteljesedett eldologiasodás és a forradalom mint az eldologiasodás elleni harc

A *Történelem és osztálytudat* című műben Lukács gyakorlatilag az előbbi gondolatokat fejti ki bővebben és precízebben. A *Történelem és osztálytudat*ban a kultúra és különösen a művészet kérdése kevésbé kerül előtérbe a korábbi írásokhoz képest, azonban az egész mű alapproblematikája (az eldologiasodás és a kalkulálhatóság) legalább a sorok között folyamatosan horizonton tartja a kultúra és a művészet kérdését. A forradalom végső soron küzdelem az ember öncélúságáért és a – szó szigorú értelmében vett – autentikus kultúráért. „Az ember öncélúsága a kultúra szociológiai előfeltétele” – mondja Lukács korábban a *Régi kultúra és új kultúra* című írásában.²⁶ A kommunizmusnak mindenekelőtt azon állapotok ellen kell küzdenie, amelyek az eldologiasodást – az emberi viszonyok és tevékenységek e szélsőségesen abnormális, természetellenes formáját – teszik meg az ember és a társadalom természetes formájának.

Az eldologiasodás viszonyait Lukács – Marx elemzései nyomán – az áruviszony és az *áruforma* univerzálissá válásának terminusaiban ragadja meg. A modern kapitalizmus mindent megvásárolhatóvá és eladhatóvá tett, mindent átalakított pénzben mérhető és ilyen módon formális entitássá – becsület, hűség, politikai pozíció, még tehetség is, minden. Az a szempont, amellyel a modern ember mindenekelőtt közeledik a világ felé, a *racionális kalkuláció* szempontja. A kérdés az, hogyan igaztható le a külső (*nem-emberi*) és belső (*emberi*) természet a legjobban.²⁷ Ez a megközelítés embert és természetet egyaránt erőforrások gyűjteményének tekinti, melyek fő funkciója hogy a kapitalista termelés folyamatában a befektetőnek vagy beruházónak, azaz a tőkésnek hasznot hajtssanak. E termelési folyamatban az ember csak annyiban jön számításba, amennyiben profitot tud termelni. Minden más tulajdonsága csak akadályozó tényezőként jelenik meg, amely hátráltatja a termelést. Ami az embert sajtáságosan emberivé teszi,

25 Vö. például LUKÁCS 1971. 489–491. (A *Történelem és osztálytudat*ból.)

26 LUKÁCS 1971. 43.

27 A modern rationális kalkuláció kialakulását és a kapitalizmusban betöltött szerepét Lukács lényegi módon Max Weberre támaszkodva írja le. Ehhez lásd: ARATÓ 2005.

az a kapitalizmusban – Lukács olvasata szerint legalábbis – pusztá akadály. Az „emberi” válik tehát akadállyá, a partikuláris, nem-emberi a genuin hajtóerővé – ebben rejlik Lukács véleménye szerint a kapitalizmus alapvető embertelensége.

A kapitalizmust a profitorientált kalkulálhatóság elve vezérli. Ennek szellemében a termelési folyamat egyre specializáltabbá és racionalisabbá válik: egyre kisebb és specifikusabb fázisokra bontják fel a gyártási folyamatot, és az embert (a munkást) is ehhez igazítják.²⁸ Ez a racionalizáció azonban – mondja Lukács – egyoldalú racionalitásfelfogást fejez ki: sajátságosan olyat, ami az eldologiasodás körülményei közepette fejlődött ki, és ennek szempontjait tükrözi vissza. A *Történelem és osztálytudat*ban pontosan ezért jut kiemelkedő szerephez a klasszikus német idealizmus tradíciója, és különösen Hegel munkássága, mely – Lukács szerint – e mozgalom csúcspontját fejezi ki.²⁹ A klasszikus német idealizmus gondolkodói a totalitás megragadását tűzték ki célul, az antinómiák, az egyoldalúságok meghaladására törekedtek. Lukács szerint ezt Hegelnek sikerült a legjobban elérnie, aki a dialektikus módszerben a leginkább adekvát módon ragadta meg a valóság totalisztikus jellegét (amelyben minden mozzanat szükségszerűen összetartozik), és a valóságban az embernek az egészlegességét. *Adekvát módon megragadni és megőrizni a totalitást* – ez kell, hogy legyen Lukács szerint az eldologiasodáson és a polgári gondolkodás antinómiáin átlépő kommunista forradalmi praxis alapvető elgondolása. Lukács értelmezésében a hegeli gondolkodás és dialektika megfelelő transzformációját Marx hajtotta végre. A kommunista ideológia eszmei alapját olyan felfogásnak, teoretikus keretrendszernek kell képeznie, amelyben a valóság adekvát megragadása, valamint a leghatékonyabb, legpregnansabb társadalmi praxis egymással a legszorosabb és legharmonikusabb egységben van; ez pedig Lukács elgondolása alapján nem más, mint a *marxi filozófia*. A forradalmi elméletet és gyakorlatot mindig az ember öncélúságának és totalitáskarakterének a gondolata kell, hogy vezérelje.

Ezekben a lukácsi megfontolásokban egy olyan elképzelés gyökereit ismerhetjük fel, amely végigkísérte Lukács teljes életművét, és amelyet kései műveiben, mindenekelőtt *Az esztétikum sajátossága* című *opus magnum*ban is hangsúlyozott: az ember egésze (mint a különböző, egymásra nem vonatkoztatott részképességek pusztá összegeként tekintett ember) és az egész ember (mint a maga *totalitásában* tekintett ember) közti különbségtétel.³⁰ Az emancipációt, Lukács elképzelése szerint, az ember totalitáskarakterének és öncélúságának kell irányítania; a forradalomnak az embert a maga egészében, mint egységes totalitás kell felszabadítania a kapitalizmusban uralkodó bérabszolgaság alól. Az ember kiváltképpen lényege pedig a művészi alkotásban testesül meg. Lukács e vonatkozásban félreérthetetlen –

28 Ugyanezeket a viszonyokat megtaláljuk ma is szerte a világon. Lásd: SUSSKIND 2021.

Továbbá, érdekes analógiát fedezhetünk fel a munkás specializációja és a jelenleg folyó akadémiai és tudományos termelés között: az egész elveszik, annak van esélye bekerülni nívósabb, magasan jegyzett szakmai folyóiratokba, aki egy területen egyre nagyobb mértékű specializációt ér el, egyre szűkebb területet tekint át egyre jobban, és egy vitaterület nüansznai részleteihez tud relevánsan hozzászólni.

29 Vö. *Az eldologiasodás és a proletariátus tudata* című fejezetet. LUKÁCS 1971. 319–509.

30 LUKÁCS 1965. Ehhez lásd még: ZOLTAI 1995.

ez a felfogás képezi filozófiájának középpontját a premarxista írásoktól kezdve a marxista fordulatot követő írásokon át egészen a legutolsó könyvekig, jegyzetekig és kéziratokig. A kommunista társadalomnak alkotó, genuin művészekből – vagy kultúrateremtő lényekből – álló társadalomnak kell lennie.

A *Történelem és osztálytudat*ban az eldologiasodás elleni küzdelem egész eszméjének a lényegét adja, hogy az eldologiasodás, különösen a kapitalista termelés, valami olyanná torzítja az emberi létezést és annak lényegét, ami tőle radikálisan idegen (nevezetesen *áruvá, dologivá*);³¹ másfelől, az előbbivel szerves összefüggésben, az embert képességei tekintetében feldarabolja, alkotóképességét absztrakttá (mert egy részképességgé leszűkítetté) teszi, magát az embert pedig totalitáskarakterétől (azaz valódi racionális voltától) fosztja meg. Az ember lényegét pedig leginkább a művészi alkotásra való képessége reprezentálja, amely akkor tud a leghatékonyabb és legmagasabb szintű lenni, ha az ember egészen, teljes lényével, vagyis a *maga totalitásában* vesz részt az alkotásban. Ahogy a kései Lukács mondja: nem az ember egésze, hanem *az egész ember*. A kapitalizmus – Lukács ítélete szerint – minden szinten megnyomorítja az embert: gazdaságilag éppúgy, mint egzisztenciálisan (tehát a létezés szintjén). Ezért kell megszűnnie: vagy az autentikus művészet, vagy pedig a kapitalizmus. Kierkegaard tér itt vissza Lukácsnál egy marxista keretrendszeren belül. *Vagy-vagy*: nincs más lehetőség. Ha meg akarjuk menteni a tulajdonképpeni emberi létezést és a genuin művészetet (e kettő pedig Lukács szerint elválaszthatatlanul összefügg, mivel az utóbbi ad megalapozott értelmet az előbbinek), akkor nincs más választásunk: le kell számolnunk a kapitalizmussal. Lukács úgy véli, hogy a kapitalizmusnak el kell buknia, ha azt akarjuk, hogy az ember – a szó szigorú értelmében véve – *éljen tudjon*.

Konklúzió

A felfogás, miszerint a művészet és a magas szintű kulturális aktivitás az ember lényegét képezi, s ennél fogva ellenálló erőt jelenthet az eldologiasodás, a barbárság és az elidegenedés tendenciáival és hatalmaival szemben, a Frankfurti Iskola gondolkodóinál emelkedett az általánosan elfogadott belátás rangjára. Ez az eszme azonban a Frankfurti Iskola szigorúan vett létrejöttét megelőzően detektálható már Lukácsnál. A tanulmány fő gondolata szerint a marxizmus esztétikai

31 Véleményem szerint ezért volna jelentős hiba a *Történelem és osztálytudat* című művet egyfajta hatalomtechnikai kézikönyv szintjére redukálni; egy töprengésre arról, hogy hogyan kellene megragadnia és megtartania a proletariátusnak a hatalmat. Az ilyen típusú olvasat, amely eltekint a könyv főszövegét kontextusként körülvevő egyéb írásoktól, valamint a könyvben megfogalmazódó, vonatkozó utalásoktól, nézetem szerint éppen csak a könyv lényegét véti el, tehát annak tulajdonképpeni mondanivalójától tekint el, nevezetesen, hogy *miért* kellene megragadnia a proletariátusnak a hatalmat. *Miért* kellene a proletariátusnak uralomra jutnia? Lukácsnál – a fiatal Lukácsnál éppúgy, mint az idősénél – a válasz meglehetősen egyértelmű. *Azért, hogy értelmes, tartalmas, produktív emberi életet tudjunk élni, mely mentes az elidegenedéstől és az eldologiasodástól.*

fordulata már a fiatal Lukáccsal, és különösen a *Történelem és osztálytudat* című művel bekövetkezett.

Ez az elképzelés korábban már megtalálható volt Ernst Bloch, *Az utópia szel-
leme* című művében, mely azonban még leginkább az utópia és a művészet bizo-
nyos formáinak forradalmasító erőire koncentrált. E gondolatot azonban – főként
az általában vett művészetre és annak az emberi lényeggel való kapcsolatára való
tekintettel – rendszeresen és alaposan végiggondolt formában Lukács dolgozta
ki, s emiatt úgy vélem: megalapozottan tulajdoníthatjuk neki a 20. századi mar-
xizmusban és társadalomkritikai gondolkodásban e tekintetben végbement radi-
kális és forradalmi fordulatot.

Hivatkozott irodalom

- ARATÓ András: Az eldologiasodás elmélete. In. *Vándorló elmélet. Angolszász íráskok Lukács Györgyről*. Szerk. KISÉRY András – MIKLÓSI Zoltán. Budapest: Gond–Cura Alapítvány. 2005.
- BENDL Júlia: *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*. Budapest: Scientia Humana Társaság. 1994.
- BLOCH, Ernst: *Az utópia szelleme*. Ford. MESTERHÁZI Miklós. Budapest: Gond–Cura Alapítvány. 2007.
- HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Ford. VAJDA Mihály – ANGYALOSI Gergely – BACSÓ Béla – KARDOS András – OROSZ István. Budapest: Osiris Kiadó. 2007.
- LENDVAI L. Ferenc: *A fiatal Lukács (Útja Marxhoz: 1902–1918)*. Budapest: Augmentum Kiadó – Lukács Archivum. 2008.
- LUKÁCS György: *A lélek és a formák. Kísérletek*. Budapest: Napvilág Kiadó. 1997.
- LUKÁCS György: *Az esztétikum sajátossága I–II*. Ford. EÖRSI István. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1965.
- LUKÁCS György: *Történelem és osztálytudat*. Budapest: Magvető Kiadó. 1971.
- MÁRKUS György: *Marxizmus és „antropológia”*. Budapest: Akadémiai Kiadó 1966.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich: *A német ideológia*. Budapest: Kossuth Kiadó. 1976.
- MARX, Karl: *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből*. Budapest: Kossuth Kiadó. 1970.
- MESTERHÁZI Miklós: *Ernst Bloch, avagy az örökség művészete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1991.
- MESTERHÁZI Miklós: Ernst Bloch: Az utópia szelleme. In. *33 híres bölcséleti mű*. Szerk. SZÉKELY Éva. Budapest: Móra Ferenc Kiadó. 1995. 397–406.
- OLAY Csaba – ULLMANN Tamás: *Kontinentális filozófia a XX. században*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 2011.
- SIMMEL, Georg: *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Ford. BERÉNYI Gábor. Budapest: Gondolat Kiadó. 1973.
- SUSSKIND, Jamie: *A politika a jövőben. Életünk a technológia uralta világban*. Ford. TORMA Péter. Budapest: Athenaeum Kiadó. 2021.
- SZABARI Vera: Simmel magyarországi recepciója és a hazai szociológiában játszott szerepe 1960 előtt. *Replika* 112 (2019) 97–112.
- ZOLTAI Dénes: Lukács György: Az esztétikum sajátossága. In. *33 híres bölcséleti mű*. Szerk. SZÉKELY Éva. Budapest: Móra Ferenc Kiadó. 1995. 380–396.